

6. SDQ. Анкета щодо сильних сторін і труднощів (українська версія). [Б.м.], [б.р.]. 2 с. Режим доступу: https://www.srk-basel.ch/download_file/view/1296/1309 (дата звернення: 03.11.2025).
7. ЮНІСЕФ. Ментальне здоров'я дітей під час війни: поради батькам та опікунам. Київ: ЮНІСЕФ Україна, 2025. 54 с. Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/mental-health-during-war> (дата звернення: 03.11.2025).

DOI 10.70286/EOSS-10.11.2025.008

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Гайдаєнко Павло

PhD, старший викладач

Кафедра психології соціальної роботи та інклюзивної освіти

КЗВО «Одеська академія неперервної освіти

Одеської обласної ради»,

м. Одеса, Україна

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню сутності соціальної компетентності молодших школярів та визначенню ключових чинників її розвитку. На основі аналізу наукових джерел (Web of Science, Scopus, Google Scholar) розкрито багатогранну природу компетентності як інтегрального результату домен-специфічної соціалізації в багаторівневому соціальному середовищі. Запропоновано авторську модель (домен-специфічна інтегративна), що візуалізує синтез когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів через диференційовані механізми в сімейному, шкільному, однолітковому та горизонтальному доменах. Актуалізовано роль інтерактивних педагогічних технологій (кооперативне навчання, ігрові методи, дебати) у формуванні ефективних стратегій соціальної поведінки. Дослідження підкреслює необхідність системної педагогічної підтримки в умовах соціально-політичних викликів для запобігання дефіциту соціальних навичок.

Ключові слова: соціальна компетентність, молодший шкільний вік, домен-специфічна соціалізація, соціальне середовище.

Формування соціальної компетентності в молодших школярів становить одне з пріоритетних завдань сучасної початкової освіти, оскільки ця компетентність детермінує ефективність повсякденної життєдіяльності, сприяє інтеграційним процесам, забезпечуючи не лише адаптацію до соціального середовища, а й активний вплив на життєві події, засвоєння соціальних ролей,

трансформацію навколишньої дійсності та саморозвиток. Сформована соціальна компетентність характеризує молодшого школяра як особистість, відкриту до соціуму, з розвиненими навичками соціальної поведінки, готовністю до сприйняття соціальної інформації та мотивацією до пізнання оточуючого світу. Стратегії соціальної поведінки, опановані в молодшому шкільному віці, слугують основою для становлення гармонійної особистості. Відповідно, необхідною умовою є системна педагогічна підтримка у формуванні ефективних поведінкових стратегій, а розвиток соціальної компетентності молодших школярів має бути визначений як ключовий напрям роботи в початковій школі. Соціально-політична напруженість у сучасному українському суспільстві актуалізує проблему формування соціальної компетентності кожного громадянина, що вимагає цілеспрямованих зусиль саме на етапі молодшого шкільного віку. У контексті сучасних глобальних викликів, зокрема пандемії COVID-19 та агресії Російської Федерації проти України, можна прогнозувати зростання кількості дітей із дефіцитом соціальних навичок. Несформованість цих навичок порушує соціальне функціонування в шкільному, сімейному та громадському середовищах, що призводить до труднощів у навчанні, міжособистісних взаємодіях, поведінкових проявах, а також негативно впливає на моральний і психічний стан дитини.

Для проведення дослідження було використано формат академічного розгляду, що передбачає систематизацію, узагальнення та критичний аналіз наукових джерел із проблеми розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку. У процесі роботи застосовувалися методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення якісних даних, отриманих із наукових публікацій, методичних матеріалів та результатів емпіричних досліджень.

Пошук наукових джерел здійснювався за ключовими словами у провідних наукометричних базах даних: Web of Science, Scopus, Google Scholar, ResearchGate. Ключові слова вводилися українською, англійською та французькою мовами, що дало змогу розширити коло релевантних публікацій. Зокрема, використовувалися такі пошукові запити: англійською – «social competence», «development of social competence», «primary school children», «factors of social competence», «social education of junior pupils»; українською – «соціальна компетентність», «розвиток соціальної компетентності», «молодший шкільний вік», «чинники соціальної компетентності», «соціальне виховання»; французькою – «compétence sociale», «développement de la compétence sociale», «enfants du primaire», «facteurs de la compétence sociale», «éducation sociale des élèves du primaire».

Для аналізу відбиралися класичні наукові праці, які зберігають виняткову теоретичну та методологічну актуальність і достовірність у контексті дослідження формування соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку. Ці джерела є фундаментальними, їхні положення повністю підтверджені

сучасними дослідженнями, а запропоновані моделі й концепції залишаються еталонними для розуміння механізмів соціального розвитку.

Мета статті, з'ясувати сутність соціальної компетентності молодших школярів і визначити ключові чинники, що зумовлюють її розвиток у процесі навчання та виховання.

У сучасному суспільстві проблема соціалізації особистості з раннього дитинства набуває особливої актуальності. Соціальне середовище є базовою умовою цього процесу, оскільки його складові — економічні, політичні, культурні та духовні чинники — детермінують формування ціннісних орієнтацій, норм поведінки та соціальної активності індивіда. Осмислення сутності понять «соціалізація», «компетентність», «соціальна компетентність», а також пов'язаних категорій — «соціальне середовище» та «соціальне виховання» — становить теоретичну основу програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників, орієнтованих на розвиток соціальної компетентності учнів, зокрема молодшого шкільного віку.

Під соціальним середовищем доцільно розуміти багаторівневу систему взаємодій і відносин, що формуються в суспільстві та визначають умови становлення особистості. Воно охоплює сукупність соціальних факторів і умов життєдіяльності, які безпосередньо впливають на свідомість, поведінку та життєві орієнтири людини.

Термін «соціалізація» аналізується в міждисциплінарному контексті — у психології, педагогіці, соціальній педагогіці, філософії та соціології. У даному дослідженні акцент зроблено на педагогічному аспекті соціалізації, що стосується процесу формування соціально зрілої особистості молодшого школяра [3].

Соціальна компетентність у сучасних наукових інтерпретаціях постає як багатогранна, інтегральна якість особистості, що формується в процесі соціалізації та забезпечує її ефективне функціонування в динамічному соціальному середовищі. Вона не є статичною характеристикою, прив'язаною до певного віку, рівня освіти чи здібностей, а постійно еволюціонує під впливом соціально-економічних, політичних, культурних і духовних трансформацій суспільства, вимагаючи від індивіда безперервного розвитку професійної, особистісної та соціальної адаптивності.

У своїй сутності соціальна компетентність охоплює три взаємопов'язані компоненти: когнітивний — знання соціальних норм, цінностей, механізмів взаємодії, розуміння структури суспільних відносин і здатність аналізувати соціальні процеси; емоційний — емпатію, толерантність, саморегуляцію, вміння розпізнавати емоційні стани інших і власні, а також гуманістичну спрямованість у спілкуванні [1]; поведінковий — практичні навички ефективної комунікації, співпраці, кооперації на рівноправній основі, розв'язання конфліктів, прояву ініціативи, відповідального прийняття рішень і відстоювання власної позиції без порушення прав інших.

Ця компетентність проявляється в здатності жити в соціумі з урахуванням інтересів і потреб різних груп, дотримуватися встановлених норм і правил, будувати партнерські стосунки, комфортно почуватися в групі та водночас зберігати індивідуальність [2]. Вона є ключовим елементом життєвої компетентності, оскільки визначає здатність самостійно орієнтуватися в соціальному просторі, особливо в ситуаціях невизначеності чи відсутності зовнішньої підтримки. Соціальна компетентність не лише сприяє адаптації, але й стимулює саморозвиток, соціальну ініціативу, відповідальність за власні дії та активну участь у суспільному житті.

Таким чином, вона виступає медіатором між особистістю та суспільством, інтегруючи знання з різних сфер, соціально-культурний досвід, етичні орієнтири та практичні вміння, що дозволяють не лише виживати в мінливому світі, але й творчо самореалізуватися, гармонізувати відносини з оточенням і сприяти соціальному вдосконаленню [6]. У педагогічному контексті формування соціальної компетентності молодшого школяра стає стратегічним завданням, що вимагає цілеспрямованого соціального виховання, орієнтованого на розвиток усіх її компонентів у межах різних доменів взаємодії — сімейного, шкільного, одноліткового та ширшого соціального середовища.

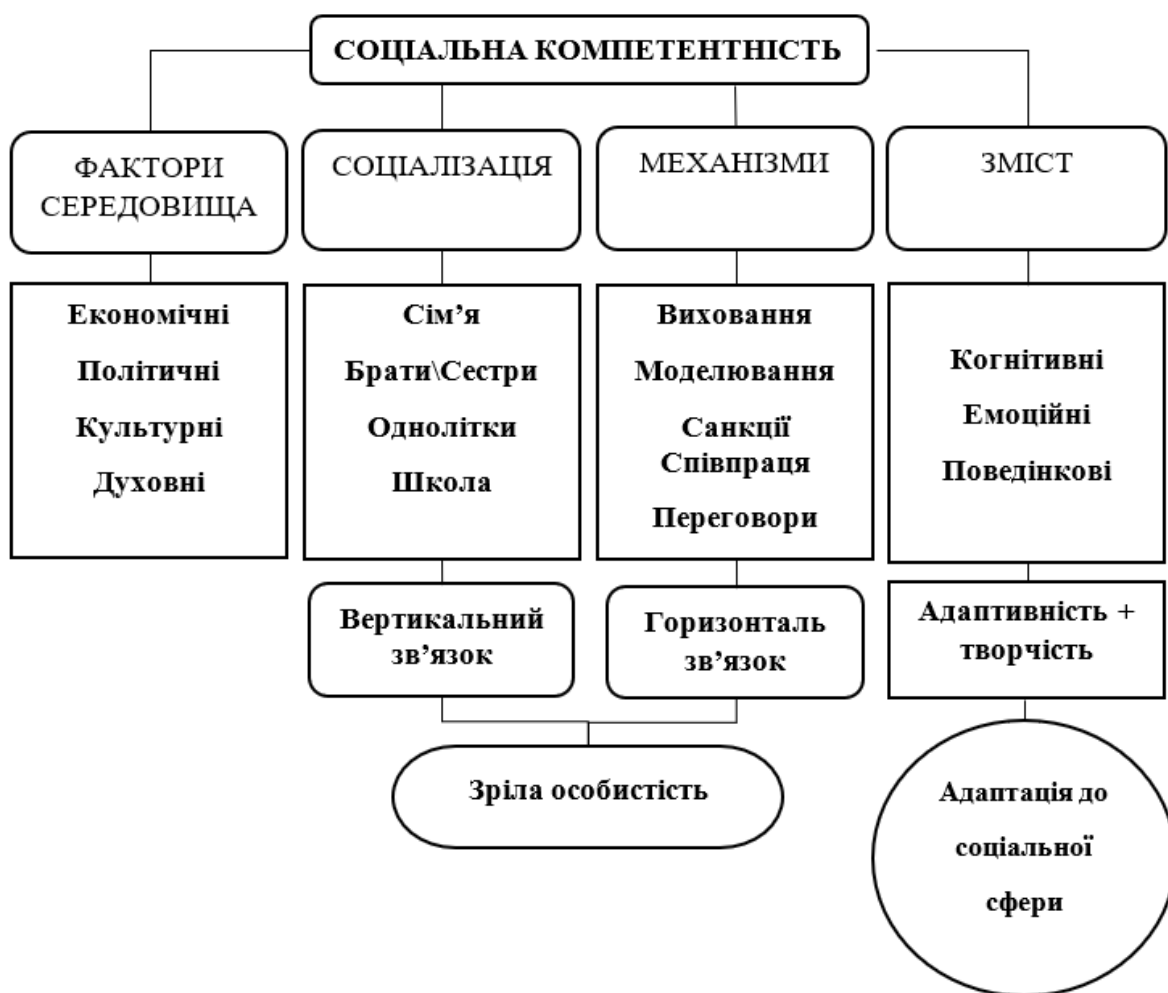
Також, цікавим є бачення соціалізації як багатогранний, домен-специфічний (тобто відрізняється у різних сферах взаємодії) процес набуття дитиною соціальних норм, цінностей, навичок і ролей через взаємодію з різними агентами в різних контекстах. На відміну від уніфікованого механізму, соціалізація розглядається як сукупність відмінних доменів (наприклад, сімейний, навчальний, серед однолітків, тощо), де кожен домен функціонує за власними правилами, передбачає специфічні типи відносин (від авторитарних до егалітарних) і сприяє різним соціальним результатам — від базової адаптації до креативної самореалізації [4].

Ключовим є визнання відсутності універсального принципу: замість цього акцент робиться на диференційованих механізмах (виховання, моделювання, переговорювання, санкціонування), що залежать від області взаємодії. Батьки переважно забезпечують вертикальну передачу ціннісних норм і контроль, брати/сестри — горизонтальну практику переговорів і конфліктного розв'язання, однолітки — формування автономії та групової ідентичності. Культура визначає зміст і пріоритети доменів, тоді як біологічні фактори (темперамент, статеві відмінності) модулюють чутливість дитини до впливів у кожному домені.

Такий підхід розв'язує видимі суперечності в рекомендаціях щодо виховання, пояснюючи їх домен-специфічністю: те, що ефективно в сімейному домені, може бути неефективним у однолітків. Таким чином, соціалізація постає не як лінійний процес інтеграції, а як мозаїка зон, що спільно формують адаптивну, творчу й соціально компетентну особистість.

Узагальнюючи, соціальна компетентність молодшого школяра формується як інтегральний результат взаємодії багаторівневого соціального середовища та

домен-специфічного процесу соціалізації, що візуалізовано у компактній схемі, де центральним елементом є зріла особистість, яка виникає завдяки мозаїчному синтезу когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів, що забезпечують адаптивність і творчість у взаємодії. Соціальне середовище представлене економічними, політичними, культурними та духовними чинниками, які створюють умови для становлення особистості, тоді як соціалізація розгортається через чотири ключові домени — сімейний із вертикальною передачею норм через виховання, моделювання та контроль, горизонтальний домен братів і сестер із практикою переговорів і розв’язання конфліктів, егалітарний домен однолітків, що сприяє автономії та груповій ідентичності, і структурований шкільний домен із механізмами співпраці та оцінки. Усі ці домени функціонують за диференційованими механізмами — від санкціонування до спільної діяльності, — що унеможливує універсальний підхід і вимагає від педагогів адаптації методів до специфіки кожного домену, аби через цілеспрямоване соціальне виховання сформувані соціально зрілу, гнучку та креативну особистість.

Рисунк. 1. Авторське розуміння моделі соціальної компетентності молодшого школяра (домен-специфічна інтегративна модель)

У педагогічному мейнстрімі формування соціальної компетентності учнів молодшої школи реалізується через інтерактивне навчання з постійною активною взаємодією, співнавчанням і співпрацею, де учень і вчитель виступають рівноправними суб'єктами. У процесі навчання, педагоги моделюють життєві ситуації за допомогою рольових ігор, спільного розв'язання проблем та аналізу обставин, що сприяє розвитку критичного мислення, демократичного спілкування й прийняття обґрунтованих рішень. Важливим аспектом є і інтерактивні технології, які застосовують у кооперативному навчанні (малі групи з позитивною взаємозалежністю), колективно-груповому, ігровому та дискусійному форматах [7;8]. Зокрема, кооперативне навчання передбачає виконання завдань групами з унікальним внеском кожного учасника, стимулюючи взаємодопомогу та відповідальність за спільний успіх. Навчання в грі базується на ігровому моделюванні з чіткою дидактичною метою у чотири етапи (орієнтація, підготовка, проведення, обговорення), де вчитель виконує ролі інструктора, судді чи тренера; таким чином, інтерактивні методи («мозковий штурм», «дебати») активізують обмін ідеями, формують культуру спілкування та гуманні взаємини; крім того, групова робота задовольняє природне прагнення до спілкування, розвиваючи емоційно-інтелектуальний і соціально-комунікативний потенціал учнів; відповідно, створення комфортного середовища без домінування забезпечує відчуття успішності та формування ціннісного ставлення; насамкінець, комплексне використання інтерактивних, ігрових і кооперативних методів гарантує цілеспрямоване формування соціальної компетентності та її прояв у реальному житті [5].

Висновки. Формування соціальної компетентності молодших школярів є стратегічним завданням сучасної початкової освіти, що забезпечує адаптацію, саморозвиток та активну участь у соціумі. Сутність соціальної компетентності розкрито як інтегральної якості особистості з когнітивним, емоційним і поведінковим компонентами, що еволюціонує в домен-специфічному процесі соціалізації (сімейний, шкільний, однолітковий). Ключовими чинниками розвитку виступають багаторівневе соціальне середовище (економічні, політичні, культурні, духовні фактори) та диференційовані механізми взаємодії (виховання, моделювання, переговори, санкціонування). Педагогічна підтримка реалізується через інтерактивні методи (кооперативне навчання, рольові ігри, дебати, мозковий штурм), які стимулюють співпрацю, емпатію та відповідальність. У контексті сучасних викликів (пандемія COVID-19, війна в Україні) системне соціальне виховання запобігає дефіциту соціальних навичок, сприяючи гармонійному становленню особистості.

Список використаних джерел

1. Гавриш Н. В. Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). Бердянськ, 2007. С 44–49.

2. Гончарова-Горяньська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. Рідна школа. 2014. № 7–8. С. 71–74.
3. Кожекіна Л. Ю. Особливості трактування поняття "соціалізація" у соціально-гуманітарних науках. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. 2010. Вип. 1/2. С. 98–101.
4. Grusec J. Socialization Processes. Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science. Cham, 2017. P. 1–6. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-16999-6_2399-1.
5. Hastings P. D., Miller J. G. Autonomic Regulation, Polyvagal Theory, and Children's Prosocial Development. Prosocial Development. 2014. P. 112–127. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199964772.003.0006>.
6. Lowe H. Learning Social-Emotional Skills in the 21st Century [electronic resource]. 21 Apr 2016. – Access mode : <http://www.pbs.org/wgbh/nova/blogs/education/2016/04/learning-social-emotional-skills-in-the-21st-century>.
7. Younie S., Leask M., Burden K. Teaching and Learning with ICT in the Primary School. 2 edition, revised. Routledge, 2014. 268 p.
8. Zousel M. L., Rule A. C., Logan S. R. Teaching Primary Grade Students Perfectionism through Cartoons Compared to Bibliotherapy. International Electronic Journal of Elementary Education, 2013, 5(2), 199-218.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ПРИЙОМНИХ БАТЬКІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ТРИВАЛОСТІ ДОСВІДУ ПРИЙОМНОГО БАТЬКІВСТВА

Бондаренко Алла Леонідівна

здобувач вищої освіти магістерського рівня

Факультет права,

публічного управління та національної безпеки

Поліський національний університет, Україна

У тезах представлено результати емпіричного дослідження, спрямованого на визначення особливостей психологічного стану прийомних батьків залежно від тривалості функціонування прийомної сім'ї. Проаналізовано рівень емоційного благополуччя, тривожності, задоволеності шлюбом та показники емоційного вигорання у батьків із різним досвідом прийомного батьківства. Отримані дані дають змогу простежити динаміку емоційних і сімейних ресурсів прийомних батьків на різних етапах виховання дітей у прийомній сім'ї.

Ключові слова: прийомна сім'я, прийомні батьки, емоційне благополуччя, тривожність, емоційне вигорання, адаптація.